

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.621.5
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.341>

А. С. Абдель Фатах
*викладач кафедри цивільного та господарського права
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0001-9494-7614*

ІНСТИТУТ ЗАРУЧИН В СУЧАСНОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ: ІСТОРИЧНИЙ АРТЕФАКТ АБО ПРАВОВА НЕОБХІДНІСТЬ

У статті розглянуто сутність та зміст інституту заручин, який включає в себе порядок та межі правового регулювання дошлюбних відносин, що виникають між особами, які виявили намір укласти шлюб у майбутньому. Не дивлячись на те що заручини є одним із найстаріших правових інститутів, що передували укладенню шлюбу та створенню сім'ї, наразі законодавцем не наділено заручини великим юридичним значенням. Тому автор вважає, що існує необхідність вивчення теоретико-правових і практичних аспектів інституту заручин на сучасному етапі трансформації як шлюбних правовідносин, так і правовідносин, що їм передують.

Сьогодні в Україні спостерігається тенденція збільшення кількості фактів коли особи які подали заяви до органів державної реєстрації актів цивільного стану змінюють своє рішення та відмовляються від реєстрації шлюбу. Такі випадки мають ряд негативних наслідків, адже правовідносини, що виникають між нареченими є різноманітними.

Під час дослідження проблематики інституту заручин, а також правового регулювання майнових дошлюбних відносин, що складаються між майбутнім подружжям, виявлено необхідність вдосконалення законодавства в частині відповідальності сторони, яка відмовилася від шлюбу шляхом стягнення не лише майнової шкоди у зв'язку з весіллям що не відбулося, але і моральної, як це передбачено у ряді країн світу. Автором завдяки комплексному підходу до вивчення зазначеної проблеми доведено, що законодавче врегулювання даного питання сприятиме правильному тлумаченню цих основоположних засад, їх дотриманню усіма учасниками даних правовідносин та як результат – вірному правозастосуванню.

Зроблено висновок, що інститут заручин передбачає дві концепції, згідно першої, заручини мають неправовий характер, а являють собою елементи традицій, обрядовості, а також релігійне підґрунтя заручини. Друга концепція наділяє інститут заручин юридичною силою водночас не порушуючи принцип добровільності шлюбу та передбачаючи відмову від реєстрації шлюбу однією із сторін не залежно від обставин. Разом з тим, даний інститут надає право на відшкодування реальної шкоди однією із сторін у разі доведення винної поведінки іншої сторони, та навпаки передбачає підстави звільнення від обов'язку такого відшкодування. Проблемним залишається питання коштовних дарунків здійснених нареченими один одному під час підготовки до весілля, а також третіми особами, що потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Ключові слова: інститут заручин, шлюб, наречені, дошлюбні відносини, майнова відповідальність, моральна шкода.

Abdel Fatah A. S. INSTITUTE OF BETROTHAL IN MODERN FAMILY LAW: HISTORICAL ARTIFACT OR LEGAL NECESSITY

The article examines the essence and content of the institution of betrothal, which includes the order and the limits of legal regulation of pre-marriage relations that arise between persons who have indicated their intention to conclude marriage in the future. Despite the fact that the betrothal is one of the oldest legal institutions that preceded the marriage and the creation of a family, the legislator has not been given the bail of a large legal value. Therefore, the author believes that there is a necessity to study theoretical, legal and practical aspects of the institute of betrothal at the present stage of transformation of both the marriage legal relations and the legal relations that they are given.

Today in Ukraine there is a tendency to increase the number of facts when persons who have submitted applications to the state registration bodies of civil status acts change their decision and refuse registration of marriage. Such cases have a number of negative consequences, because the legal relations that arise between the bride are different.

During the study of the problem of the institute of betrothal, as well as legal regulation of property pre-marriage relations between the future spouses, it was revealed the necessity of improvement of the legislation on responsibility of the party, which refused marriage by means of collection not only property damage in connection with weddings, but also moral, as envisaged in a number of countries of the world. The author through to the complex approach to studying the mentioned problem it is proved that the legislative regulation of this issue will promote the correct interpretation of these fundamental principles, their observance by all participants of these legal relations and as a result – correct legal application.

It is concluded that the institute of betrothal provides two concepts, according to the first, hostage-taking have an illegal character, and represent elements of traditions, ritual, and also religious basis of betrothal. The second concept gives the institute of betrothal by legal force, while not violating the principle of voluntary marriage and providing for refusal of registration of marriage by one of the parties, regardless of circumstances. However, this institute grants the right to compensation of real damage to one of the parties in case of proved guilty behavior of the other party, and on the contrary provides grounds for exemption from the obligation of such compensation. The problem remains the issue of valuable gifts made by the bride-to-one during the wedding preparation, as well as by third parties, which requires additional legislative regulation.

Key words: institute of betrothal, marriage, brides, premarital relationship, property liability, moral damage.

Постановка проблеми. Сім'я – одна із найважливіших цінностей, а шлюб один із найголовніших інститутів сімейного права. Шлюбним відносинам приділено дуже багато уваги і законодавцем, і науковцями. Розглядаючи шлюб не лише як юридичний акт між чоловіком та жінкою, а як процес, можливо поділити його на певні етапи, серед яких є підготовчий етап – заручини. Даному інституту приділено дуже мало уваги, що є помилковим, адже заручини включають не тільки морально – етичний аспект відповідальності осіб які бажають укласти шлюб, а і порядок дошлюбної майнової відповідальності майбутнього подружжя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі дослідженню інституту заручин не приділяється багато окремої уваги. Інститут заручин або зовсім не згадується, або розглядається у рамках дослідження правового регулювання шлюбних відносин фахівцями у галузі сімейного, а також цивільного права, як: В. Бошко, С. Муромцева, Г. Матвеев, Л. Савченко, О. Сафончик, Г. Свердлов, Є. Харитоновна, С. Шимон, Я. Шевченко В. Шульгін, та інші.

Метою статті є дослідження інституту заручин, розкриття його правового регулювання, дошлюбної відповідальності майбутнього чоловіка та жінки, як майнового характеру, так і можливості стягнення моральної шкоди спричиненої відмовою від реєстрації шлюбу.

Виклад основного матеріалу. Шлюб є центральним інститутом сімейного права і одним з найважливіших досягнень людства. Відповідно до загальної правової концепції шлюб може розглядатися як добровільне об'єднання чоловіка і жінки, внаслідок чого між особами, що перебувають у шлюбі, встановлюються особливі подружні відносини. Підставою виникнення шлюбних правовідносин є реєстрація шлюбу.

Зі шлюбними правовідносинами тісно пов'язані передшлюбні відносини, що виникають із обіцянки одружитися на підставі подання заяви про реєстрацію шлюбу. Такі відносини не відносяться до сімейних, а є видом цивільних правовідносин.

У законодавстві більшості країн світу містяться правила, що встановлюють порядок вступу у шлюбні відносини, взаємні права та обов'язки подружжя, порядок припинення шлюбу. Однак порядок здійснення заручин, правове положення сторін, які виявили намір укласти шлюб, у тому

числі правові наслідки відмови від вступу у шлюб є різними та тлумачаться не одностайно.

Інститут заручин має дуже давні корені. Поняття «заручини» походить від латинського «sponsalia» – обіцянка, яка здійснюється у усній, вербальній формі [1, с.286]

У більшості культур період, який передуює весільній церемонії, протягом якого пара готується до шлюбу називається заручинами. Історично заручини представляли собою офіційний контракт, який благословлявся та засвідчувався релігійним авторитетом. Так, наприклад, угода відповідно до якої пара зобов'язується одружитися один з одним у визначену дату є морально обов'язковою відповідно до канонічного права. Власне весільна церемонія була просто моментом, коли наречений приводив свою наречену до себе додому і пара займала своє місце разом у суспільстві, тобто ставала окремим «осередком суспільства».

Важливо зауважити, що лише сама ідея провести решту життя з кимось, кого любиш, або жест партнера який стає на одне коліно, щоб зробити пропозицію не створюють правових наслідків. Для виникнення таких наслідків, необхідно визначити, чи є зобов'язання дійсним, встановивши чи дотримані певні вимоги. Взаємні обіцянки одружитися передбачають досягнення домовленості між сторонами з приводу укладання шлюбу. Однак ця домовленість не породжує договірні зобов'язання, оскільки відсутній головний елемент – гарантії виконання.

У 2002 році приймаючи Сімейний кодекс України (далі-СКУ) законодавець у статті 31 на правовому рівні закріпив поняття «заручини», визначивши, що «зарученими вважаються особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу». Але у грудні 2006 року визначення «заручин» було виключено. У діючій редакції СКУ, а саме: п. 1 ст. 28 СКУ, лише зазначено, що «особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються нареченими»[2]. Але по суті справи, правовідносини, що виникають між особами які офіційно виявили бажання укласти шлюб, а тобто погодилися на виникнення у майбутньому шлюбних відносин, та правові наслідки залишаються незмінними, не дивлячись на фактичну заміну «заручених» на «наречених».

Подання особами заяви до органу державної реєстрації актів цивільного стану є саме тим юридичним фактом, що породжує певні пра-

вові наслідки. З однієї сторони заручини не створюють обов'язку наречених вступати до шлюбу, це впливає із положення статті 24 СКУ, відповідно до якої «шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається» [2]. Тому у період між подачею заяви до органу реєстрації актів цивільного стану та моментом укладання шлюбу, кожен із наречених може відмовитися від наміру вступати у шлюбні відносини. У такому випадку заручини будуть вважатися розірваними, з моменту коли один із наречених забере заяву.

Особливі стосунки які виникають між нареченими можуть спонукати їх до неформальних угод (домовленостей) щодо придбання чи поліпшення майна, купівлі побутової техніки, а також необхідних атрибутів для весілля: сукні, костюму, рушників, замовлення ресторану, тощо. Всі ці підготовчі дії тягнуть за собою подекуди значні грошові витрати.

Тому відмова від вступу у шлюб породжує для суб'єктів даних правовідносин наслідки майнового характеру. Вони полягають у зобов'язанні особи, яка відмовилася від шлюбу, відшкодувати другій стороні затрати, що були нею понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля [2].

У справах про порушення обіцянки одружитися не існує стандартного правила щодо розміру видів збитків, які можуть бути відшкодовані. Якщо один із колишніх наречених добровільно не відшкодовує ці затрати, то інший має право на звернення до суду з відповідною позовною заявою. У такому разі позивач може мати можливість відшкодувати збитки, щоб компенсувати будь-які фінансові втрати, які були спричинені порушенням обіцянки одружитися. Це може включати як майбутні, так і минулі втрати. Наприклад, переїзд за нареченим у іншу місцевість, звільнення з роботи у зв'язку зі вступом у шлюб або навпаки додаткове інвестування одного із партнерів в кар'єру та освіту іншого. Все це може бути використане потерпілою стороною при зверненні до суду з позовом проти сторони-порушника домовленості щодо укладання шлюбу.

Сімейним кодексом України не передбачена можливість відшкодування моральної шкоди, пов'язаної з відмовою від обіцянки одружитися. Хоча окрім майнових збитків, особа від шлюбу з якою відмовилась, може зазнати моральної шкоди, у зв'язку з душевними стражданнями, що вона зазнала (знищення репутації, нестабільний емоційний стан). Порядок та підстави стягнення моральної шкоди передбачені статтею 23 Цивільного кодексу України (далі-ЦКУ). Виходячи зі змісту даної норми, можемо дійти висновку, що сторона, честь та гідність якої було принижено розірванням заручин, відмовою від реєстрації

шлюбу, має право вимагати виплати розумної грошової суми в якості відшкодування [3].

Тому звертаючись за захистом своїх порушених прав до суду треба надати докази заявленої до відшкодування суми, та довести зв'язок цих витрат з підготовкою до весілля. Такий зв'язок повинен бути прямий та безпосередній.

Розмір відшкодування збитків, присуджених у випадках порушення обіцянки укласти шлюб, як правило, визначається на розсуд окремого суду. Суд бере до уваги всі важливі обставини, зокрема фінансове (майнове) становище кожної особи. Сторона повинна надати до суду належні та достатні докази підтвердуючі існування збитків, пов'язаних із приготуванням до реєстрації шлюбу.

Зауважимо, що законодавцем передбачені можливості уникнення від обов'язку відшкодувати витрати у зв'язку із відмовою від реєстрації шлюбу.

Зокрема, частиною 3 статті 31 СКУ зазначено, що такі затрати не підлягають відшкодуванню, якщо відмова від шлюбу була викликана протиправною, аморальною поведінкою нареченої, нареченого, прихованням нею, ним обставин, що мають для того, хто відмовився від шлюбу, істотне значення [2].

Ні у кого не визиває сумнівів, що особи, які мають намір вступити в шлюб повинні знати багато речей один про одного, у тому числі відомості про стан здоров'я, наявність невиліковних хвороб або психічних розладів, відомості про минулі подружні стосунки, наявність дітей, тощо.

Тому сторона яка розірвала заручини повинна довести той факт, що інша сторона викривила або не повідомила суттєво важливі факти (відомості) необхідні при прийнятті рішення про вступ у шлюбні відносини.

Аморальна поведінка, як підстава відмови від вступу у шлюбні відносини, передбачає вчинення таких дій, які суперечать моральним засадам суспільства або національним звичаям, традиціям одного з наречених [4]. Така поведінка здатна завдати моральних страждань як самому нареченому, так і його рідним. Вона може проявлятися у формі негативних висловлювань або відкритих образ.

На відміну від аморальної поведінки, де ключовим є відповідність дій нормам моралі, протиправна поведінка представляє собою діяння, які суперечать юридичним приписам [5]. Наприклад, протиправна поведінка одного з наречених може проявлятися у завданні тілесних ушкоджень іншому нареченому, приховування фактів про стан свого здоров'я, тощо. Наприклад, приховування певних особистих якостей, таких як імпотенція, безпліддя, алкогольна чи наркотична залежність.

Сімейне законодавство не надає вичерпний перелік таких обставин. Такою обставиною може бути відсутність дійсного наміру на виникнення відповідних правовідносин, шахрайські дії,

з метою отримання майнової та іншої користі, тощо. Наприклад, коли чоловіка умовляють зробити пропозицію своїй дівчині, вигадуючи, що вона вагітна.

Найпоширеніша суперечка після скасованого весілля – що робити з обручкою та іншими коштовними дарунками на честь заручин. Як правило, початок заручин означає дарування чоловіком обручки жінці. Носіння такого кільця вказує суспільству на те, що вона пообіцяла вийти заміж, зобов'язавшись з майбутнім чоловіком, але вони ще не оформили свої стосунки в шлюбі. Суди зазвичай розглядають таку обручку як подарунок від дарувальника до обдаровуваного.

В юридичній літературі існує декілька точок зору відносно природи дарування каблучки майбутній нареченій та можливості розірвання договору дарування в односторонньому порядку.

Перша точка зору, розглядає такий подарунок умовним. Це означає, що подарунок не є остаточним, якщо не відбудеться майбутня подія, а саме весілля. Якщо така подія не настає, то дарувальник має право отримати подарунок назад незалежно від підстави розриву заручин.

Друга точка зору заперечує теорію умовного дару, визнаючи обручку безумовним та завершеним подарунком.

Пунктом 4 статті 31 СКУ передбачено, що разі відмови від шлюбу особи, яка одержала подарунок у зв'язку з майбутнім шлюбом, договір дарування за вимогою дарувальника може бути розірваний судом. У разі розірвання договору особа зобов'язана повернути річ, яка була їй подарована, а якщо вона не зберіглася – відшкодувати її вартість [2]. При чому сторона, що вимагає повернення дарунку повинна надати до суду підтверджуючі документи, щодо суми такого відшкодування.

Аналізуючи положення цивільного законодавства стосовно договору дарування, важливо відзначити, що розірвання договору дарування можливе лише за підстав чітко визначених статтею 727 ЦКУ, серед яких відсутня така підстава як відмова від реєстрації шлюбу [3]. Тому в даному випадку виникає певна правова колізія, яка ускладнює можливість реалізувати право дару-

вальника на повернення свого дарунку внаслідок відмови обдарованого від реєстрації шлюбу.

Але зважаючи на те, що дарування пов'язане з обіцянкою зареєструвати шлюб безпосередньо стосується укладення шлюбу у майбутньому, тому якщо заручини не закінчуються реєстрацією шлюбу, то вважаємо такий дарунок можливо розглядати як «необґрунтоване збагачення». У зв'язку з цим, вважаємо за доцільним можливість дарувальнику повернути дар шляхом звернення з позовною заявою до суду передбачену статтею 31 СКУ. Для того, щоб реалізувати це право наречені повинні обов'язково подати заяву про реєстрацію шлюбу до органів реєстрації актів цивільного стану.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, обіцянка вступити у шлюбні відносини, процес підготовки до весілля – це не дань традиціям або віруванням, та не лише формальність. Вважаємо за необхідне збереження інституту заручин в сімейному праві України, законодавче закріплення норм, що стосуються захисту немайнових прав наречених; можливості відшкодування моральної шкоди спричиненої відмовою одного з них від шлюбу, при чому не порушуючи принцип добровільності шлюбу; розширення норм, що гарантують захист майнових прав, що виникають на речі придбані під час підготовки до весілля у тому числі за кошти третіх осіб шляхом реалізації принципу дошлюбної майнової відповідальності.

Література

1. Литвинов В.Д., Скорина Л.П. Латино-український словник. 500 крилатих висловів. Тексти. К.: Індоєвропа, 1993. 320 с.
2. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-ІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 13.05.2022)
3. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 13.05.2022)
4. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1957. Т. 1, кн. І : Літери А – Б. С. 26.
5. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н – П. С. 582.